

Språklig og kulturelt mangfold i og rundt Nordkalottens første industrielle storbedrift

Florian Hiss, UiT–Norges arktiske universitet (florian.hiss@uit.no)

Publisert i: *Multiethnica* 37, s. 52-59.

På midten av 1800-tallet var Alten Copper Works, ei koppergruve i nærheten av Alta, Nord-Norges og Nordkalottens største industribedrift. Bedriften rekrutterte gruvearbeidere fra ulike deler av Norden og Europa, og etter hvert utgjorde kvenske innvandrere fra Nord-Sverige og Nord-Finland en stor del av arbeidskraften. Artikkelen undersøker mangfoldet blant verkets arbeidere fra et sosiolingvistisk perspektiv og kaster lys over språkforholdene i og rundt koppergruva. Artikkelen dokumenterer både forskjeller og likheter mellom håndteringa av språklig og kulturelt mangfold i den historiske situasjonen og situasjonen på moderne arbeidsplasser. Ledelsens aktive rolle i håndteringa av dette mangfoldet vis-à-vis samtidens sosiopolitiske endringer i diskurs og praksis blir løftet fram spesielt.

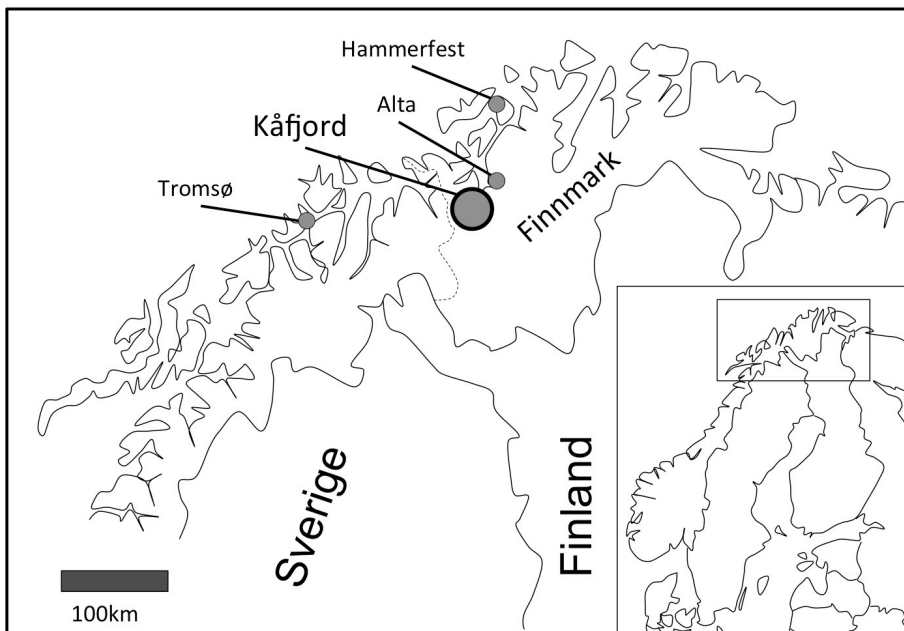
Introduksjon

Språk er sentralt i arbeidshverdagen, blant annet trenger vi språk for å utføre ulike arbeidsoppgaver og møte praktiske utfordringer. Arbeid er en sentral aktivitet i hverdagslivet. Derfor overrasker det ikke at arbeid og næring har vært en viktig faktor i den flerspråklige utviklinga i en region som Nordkalotten og at språkmøter har vært en fast bestanddel i mange arbeidssituasjoner og næringskontakter.

Denne artikkelen kaster lys over flerspråklighet og kulturelt mangfold blant arbeiderne og ledelsen på *Alten Copper Works*, ei koppergruve i Kåfjord nær Alta i Finnmark (se kart 1), som var i drift mellom 1826 og 1878. Bedriften var en av industrialiseringens første aktører i Nord-Norge og på hele Nordkalotten, og den representerte et språklig og kulturelt mangfold på mange måter. Gruva ble grunnlagt med engelsk kapital av to britiske forretningsmenn, og den var del av et internasjonalt handelsnettverk med kontakter til store deler av Europa. Arbeidskraften ble rekruttert fra ulike deler av Europa. Etter hvert utgjorde kvenske innvandrere fra naboregionen i Finland og Sverige en stor del av arbeidskraften og gruvesamfunnet. I tillegg lå gruva i et område med ei mangfoldig samisk-, norsk- og kvenskspråklig befolkning. På midten av 1800-tallet hadde gruvesamfunnet blitt så stort at Kåfjord var den mest befolkningsrike bosetningen i hele Finnmark.

Artikkelen tar et sosiolingvistisk blikk tilbake i tid og gjør et forsøk på å skissere språkforholdene på arbeidsplassen og i det mangfoldige gruvesamfunnet. Vi ser ei rekke forskjeller og likheter

mellom språksituasjonen i den tidlige industrialiseringstida og språksituasjonen i dag. Artikkelen kaster også lys over gruvedirektørenes rolle som språkpolitiske aktører i begynnelsen av assimileringstiden i det multietniske Nord-Norge.

Kart 1: Kopperverkets beliggenhet på Nordkalotten

Flerspråklighet i Nord-Norge

I likhet med det øvrige Nordkalotten har den nordligste delen av Norge ganske få innbyggere og et rikt språklig mangfold. Flerspråklighet og flerkulturelle møter har spilt ei sentral rolle gjennom hele historien. I mange situasjoner har det språklige mangfoldet vekket ei metaspråklig oppmerksomhet rundt språklige forskjeller og rundt ideologier om språk og sosial identitet. Disse har til ulike tider hatt stor påvirkning på befolkningens individuelle, sosiale og politiske valg og ikke minst på språkbruken (f.eks. Johansen 2009; Lane 2010; Hiss 2013). Men metaspråklige oppfatninger og ideologier har også gjennomgått store endringer, både i det virkelige livet og i språkforskninga (f.eks. Sollid 2009, 2013). I de siste årene har ikke minst næringsutviklinga i regionen forsterket møtet (og konfrontasjonen) mellom lokale tradisjoner, global kommunikasjon og et sterkt fokus på ressurser.

Majoritetsspråket i dagens Nord-Norge er norsk. Norsk språk har et bredt mangfold av dialekter som brukes aktivt i samtlige domener av hverdagslivet. Dialektene fungerer også som sterke markører for lokale og regionale identiteter. Alle som vil lære seg norsk, må også lære seg å møte dette mangfoldet. Med samisk og kvensk har også to minoritetsspråk en lang tradisjon i regionen. Begge er finsk-ugriske språk, og begge ansees som truede. Samiske språk brukes innenfor et stort

geografisk område fra Midt-Norge og Midt-Sverige til Kolahalvøya i Russland. I Norge er samene offisielt anerkjent som urfolk. Etter mange tiår med språklig og kulturell assimileringpolitikk er det satt i gang tiltak for å bevare og revitalisere de samiske språkene. Selv om det bodde mange samer i Alta-området på 1800-tallet, ble bare få av dem ansatt i koppergruva.

Kvenske arbeidere utgjorde imidlertid en veldig stor del av arbeidskraften. I de engelsk- og norskspråklige originaldokumentene fra 1800-tallet skrives navnet Kven på ulike måter, som *Quan*, *Quain*, *Qven* og *Kvæn*. Kvensk har hatt status som nasjonalt minoritetsspråk i Norge siden 2005. Språket brukes mest av eldre mennesker, og i hovedsak i private hjem. De første kvenene bosatte seg ved den nord-norske kysten for ca. 300-400 år siden. De nord-finske dialektene til de første kvenske innvandrerne utviklet seg uavhengig av det finske språket i Finland til dagens kvensk, i likhet med *meänkieli* i Nord-Sverige. I dag blir begrepet *kven* (selv om det fortsatt hersker uenighet om betegnelsen) brukt for å betegne ei folkegruppe som har status som nasjonal minoritet i Norge. *Kvenene* som jobbet ved *Alten Copper Works*, var nylig ankommet fra Finland (som på den tida var del av det russiske tsarriket) og Sverige. De fleste kom fra bygder på både svensk og finsk side av Tornedalen, og noen flyttet fram og tilbake mellom Kåfjord og hjembygdene i Tornedalen. I et brev til prosten i Karungi (Sverige) beskrev gruvedirektøren kvenene på følgende måte:

Qven er en almindelig Benevnelse her, der er felles for Svenske og Russiske Subjekter, der tale det finske Sprog, hvilke begge Nationer efter vore lover ere ligemeget Udlendinger.
(Brev til Prost Zacharias Grape, Karungi, mars 1840)

Betegnelsen *kvensk* ble altså brukt synonymt med *finsk* og kunne relatere til hele Nordkalotten. Stockfleth (1860: 242) betegnet språket også som *karelsk*. I begynnelsen av 1800-tallet bodde det allerede en del kvener i Alta-området, men de fleste av disse livnærte seg i andre næringer, i hovedsak jord- og skogbruk og fiske. Originaldokumentene viser at kopperverket kjøpte treverk fra disse kvenene. Noen av dem ble også engasjert for å sette opp hus på gruvas eiendom (Nielsen 1995). De fleste kvenske gruvearbeiderne ble ikke boende i Alta-området etter at Kopperverket ble lagt ned i 1878. Mange av dem emigrerte til USA der de igjen fant arbeid i Michigans Copper Country (Nielsen 1995; Niemi 2003; Alanen 2014).

Mangfold og endring

Den historiske konteksten rundt gruvesamfunnet på midten av 1800-tallet var preget av flere vesentlige endringsprosesser i samfunn, teknologi og politikk i hele Europa, og også på Nordkalotten. Kopperverket selv var blant de første som innførte ei rekke nye teknologier. Som en av industrialiseringens store aktører i regionen var verket med på å etablere ei helt ny klasse av

industriarbeidere i et samfunn som i stor grad hadde livnært seg på tradisjonelt vis gjennom fiskeri, jordbruk og reindrift. Modernismen og nasjonsbyggingsprosessen i Norge og Finland påvirket etter hvert språkmangfoldet i regionen kraftig. Utviklinga av språkpolitikken på Nordkalotten kan beskrives i tre hovedfaser (Huss & Lindgren 2010: 262-262): en fase med variert tradisjonell flerspråklighet, en assimileringperiode og til sist den etniske renessansen fra slutten av 1900-tallet. I årene før 1860 var norsk minoritetspolitikk preget av pluralistiske oppfatninger der ulike kulturer fikk utvikle seg side om side (Eriksen & Niemi 1981: 22-23). Flerspråkligheten ble i hovedsak regulert av praktiske behov. Fra 1860-tallet iverksatte den norske staten en aktiv assimileringpolitikk, særlig overfor de språklige minoritetene i nord. Spesielt de kvenske immigrantene ble ansett som en trussel mot enheten og sikkerheten i den norske staten (se Eriksen & Niemi 1981 om ”den finske fare”). Gruvedriften i Kåfjord faller nettopp i denne tida. Samfunnet var fremdeles preget av den tradisjonelle, varierte flerspråkligheten, men i løpet av driftsperioden økte assimileringstrykket, og staten begynte å iverksette assimileringstiltak. Vi vil se at de engelske direktørene ved kopperverket håndterte både mangfoldet i gruvesamfunnet og den offentlige språkpolitikken aktivt, men med egne interesser i brennpunktet. Bedriftens økonomiske motiver og den språkpolitikken den praktiserte, førte til at språkmangfoldet i Kåfjord ble styrket og bevart så lenge gruva var i drift.

Historisk materiale og metodiske utfordringer

Forsøket på å utforske språkbruk og flerspråklig praksis på et tidspunkt som går 140-190 år tilbake i tid, vil veldig fort støte på metodiske grenser. Moderne sociolingvistik har metoder (som f.eks. etnografisk observasjon eller informantintervju) for å samle inn eller generere språklige data som igjen kan gi et pålitelig bilde av språkbruken i en viss sosial kontekst og av de sosiale betydningene som språkbrukerne knytter til visse uttrykksmåter. Vil vi se på en historisk situasjon som denne, har vi ingen mulighet for å samle inn egne data, men vi må nøye oss med det materialet som er bevart og må forsøke å trekke slutninger på grunnlag av dette.

I vårt tilfelle har en stor mengde håndskrevne forretningsbrev, årsrapporter, regnskapsbøker og andre administrative dokumenter blitt bevart og er arkivert i Statsarkivet i Tromsø. Dette materialet gir oss et godt innsyn i gruveadministrasjonens skriftlige språkpraksis (som også var flerspråklig), og vi får lese hva administrasjonen skrev om mangfoldet i gruvebefolkningen. Imidlertid finner vi lite informasjon om arbeidernes muntlige språkpraksis og språkholdninger.

I tillegg til originalmaterialet kan vi støtte oss på noe historisk forskning om kopperverket (Drivenes 1985; Nielsen 1995, 1996; Abrahamsen 1997; Niemi 2003). Den dekker et bredt spekter

av informasjon om alt fra bedriftens økonomi til teknologier og sosiale forhold i arbeidersamfunnet. Men ingen av disse forskerne har viet mye oppmerksomhet til språklige forhold. Den finske antropologen Samuli Paulaharju intervjuet noen av de gamle gruvearbeiderne i Alta på 1920-tallet. Paulaharjus rapport (1928), som er et historisk dokument i seg selv, er skrevet i en narrativ stil og har en tendens å tegne et idealisert bilde av (de finske) kvenene (Ryymin 2004). Imidlertid er han den eneste forskeren som har vært i direkte kontakt med noen av menneskene som jobbet i gruva. For å tegne et bilde av flerspråklighet og språkbruk i og rundt koppergruva må vi kombinere og sammenligne originalkildene og historieforskning.

Kopperverket og gruvesamfunnet

I dag er det lite igjen av industrianleggene og den opprinnelige bebyggelsen fra gruvedriftens stortid i Kåfjord, men på midten av 1800-tallet var bygda den største bosetningen i hele Finnmark, del av et internasjonalt handelsnettverk og hjemmet til et lite industriimperium. *Alten Copper Works* ble etablert i 1826 av britene John R. Crowe og Henry D. Woodfall sammen med investorer fra London. Crowe, Woodfall og deres (engelske) etterfølgere drev gruva til 1878 da gruva ble lagt ned blant annet på grunn av for lave kopperpriser. Den ble gjenåpnet noen år seinere med svensk og tysk kapital og endelig stengt i 1909. Den andre driftsperioden skiller seg klart fra den første, både teknologisk og i rekrutteringa av arbeidskraft (Drivenes 1985). Her skal vi imidlertid bare se på den første driftsperioden under engelsk ledelse.

Malmen hadde god kvalitet, og forekomstene befant seg i nærheten av fjorden slik at det var lett å frakte den fra stedet. Mesteparten av kopperet ble fraktet med skip til engelske havner, og kull til smeltehuset ble hentet fra England. Bedriftens korrespondanse viser et stort regionalt og internasjonalt nettverk der direktørene hadde hyppig kontakt med handelsmenn, investorer, myndigheter, gruveeksperter, sjøfolk, prester og mange andre. Brev og varer ble sendt til og mottatt fra blant annet Alta-regionen, byene Tromsø og Hammerfest, de fleste handelsstedene mellom Lofoten og Østfinnmark, det øvrige Nordkalotten, Arkhangelsk, Trondheim, Christiania og Bergen og andre gruveselskap i Sør-Norge, Sverige, Storbritannia og Tyskland. Også noen av de viktigste europeiske byene står på adresselista: London, Paris, Hamburg, Antwerpen, København og Stockholm.

Noen av direktørenes bestillinger av matvarer kan illustrere det internasjonale mangfoldet som var representert bare i disse handelskontaktene: I et brev (på norsk) bestilte de Westfalerskinke, Gloucester-, Sveitser- og Edamerost fra et handelskontor i Hamburg; samtidig forhandlet de om

kjøp av reinsdyrtunger fra Komagfjord. Direktørenes matbord forente altså både lokale og internasjonale mattradisjoner, men matutvalget har først og fremst anekdotisk verdi for oss. Gruvas beliggenhet innerst i en fjord i Europas ytterste periferi innebar ei stor utfordring for bedriftens ressursøkonomi. Mens det var god tilgang til malm og transportmuligheter, var rekrutteringa av arbeidskraft et mye større problem. Av ulike grunner var få av områdets samiske, norske og kvenske innbyggere villige å bytte sin tradisjonelle levemåte (fiske, jordbruk, reindrift) mot en jobb i gruvas mørke og trange tuneller. Gruvedirektørene tolket dette blant annet som ”den indfødte Finmarkers Apati og Ulyst til ethvert uvant arbeide” (Crowe 1843, sitert i Stockfleth 1860). For å tiltrekke seg gruvearbeidere fra andre steder måtte kopperverket betale betydelig mye høyere lønner enn konkurrentene lengre sør. Arbeidere ble vervet fra sørnorske og svenske gruvesamfunn som Røros, Foldal og Falun, men også fra gruver i Cornwall. Mange av disse kom til Finnmark for å jobbe der ei stund og flyttet tilbake til hjemstedet så snart de hadde tjent nok penger. Problemet var eksistenstruende for bedriften, som direktøren gir uttrykk for i et brev (om skattelettelser) til en advokat i Christiania:

in order to induce people to settle here we are obliged to pay our workmen much higher, than they are paid in other parts of the Country, the Class of Workmen too taking them as a whole are inferior to those of other mines in this country, very few of those employed here have worked as Miners previously and have therefore to be instructed here, and years will elapse before they will become really effective, many come up here with the mere inducement of saving a sum of money and then returning home, the expense of sending them backwards and forwards is therefore a serious evil, it has already amounted to Sp¹ 3,500. There is no doubt that in time a permanent Mining population will be formed, but in order to induce people to settle here they must see that their condition will be essentially bettered if duties are laid on, either they must forego in part the use of the comforts they now enjoy, or their Wages must be raised, which cannot be done without absolute ruin to the Concern. (ACW til høyesterettsadvokat Pedersen, Christiania, 1. januar 1833)

Problemet ble løst da store grupper av kvenske innvandrere begynte å flytte til Alta-området på flukt fra hungersnød og sykdommer i sine hjembygder i Nord-Sverige og Finland:

about 30 Quans have come down to Alten, and many more are expected unless a dysentery which is said to be raging in Finland should by depopulating the Country partially enable the survivors to obtain subsistence at home, a person who has just come down expects that

---

¹ Sp = Speciedaler. 3500 speciedaler i 1833 tilsvarer ca. 1 million norske kroner i dag.

in a parish containing 6,000 souls, 1,800 have been carried off but this I cannot credit.

(ACW til W. og H.B. Ward, London, 28. januar 1833)

Korrespondansen viser også hvordan noen av de nyankomne kvenene ble ansatt ved koppergruva, samt en økende optimisme og entusiasme hos direktørene:

We have further engaged about a dozen Quains, as we may think we may be able to employ them advantageously now in Cobbing & Spalling and I was unwilling to give too great a check to their finding work here, a considerable number have come down, but many have found employment in the Fishery which promises to be exceedingly productive, these Men can also be discharged should I find we cannot profitably employ them. (ACW til W. og H.B. Ward, London, 23. mars 1833)

I have engaged and shall continue to engage as many Quans as we can advantageously employ, the difficulty we have hitherto laboured under, and which is inseparably connected with any Enterprise of magnitude in Districts so scantily populated as this but more particularly in an undertaking foreign to the habits of the inhabitants is now fast weaving away, and the probability of our succeeding in creating a mining population in a great measure from among our Quans is placed beyond a doubt – Several families have now settled themselves and more are inclined to do so, and that they take to mining with alacrity. (ACW til A.F. Nellen, London, 21. april 1834)

Her er det synlig hvor fort den kvenske innvandringa endret situasjonen i koppergruva. Kvenene aksepterte også mye lavere lønner enn de øvrige gruvearbeiderne. Siden de ikke hadde erfaring med gruvearbeid fra før av, tok de kvenske arbeiderne på seg andre arbeidsoppgaver enn sine norske og svenske kolleger:

The want of a sufficient number of able & suitable hands is the greatest difficulty we now have to contend with, and it is one owing to our peculiar situation we can only expect to get over progressively. Of late years the Quens or Finlanders come down in considerable numbers, but a small portion of them only become actual miners, they are however far superior workmen to the Norwegians as far as Gross work and common Labour in the Mine goes, but not for actual Boring & Shooting; the some few who have been longer here and in a measure become settled take to Tutwork, on the other hand the Norwegians coming from a Mining District prefer the boring to casual work and are hard working Miners, tho' generally deficient in judgement and that experience which constitutes a good Miner, we have drawn them from the neighbourhood of Røraas & Foldal and contemplate next spring calling for an additional number, which of course must be limited by the supply that come

down from Finland and other circumstances which will always set bounds to the number we employ. (ACWs femårsrapport, 20. november 1835)

Disse eksemplene viser også at gruedirektørene veldig tidlig så en stor økonomisk fordel i den kvenske innvandringsbølga. I de følgende årene vokste det fram et etnisk og språklig mangfoldig gruvesamfunn i Kåfjord der kvenske familier utgjorde omtrent halvparten av befolkninga (Tabell 1).

År:	1835	1840	1848	1855	1860	1865
Nordmenn	240	395	256	273	383	329
Kvener	257	472	385	439	556	518
Engelskmenn	16	34	12	25	17	17
Svenskere	26	85	85	94	108	89
Russere	12	5	3	5	3	3
Tyskere	10	11	4	1	-	-
Samer	-	-	-	17	31	12
Total	568	1002	718	854	1098	968

Tabell 1: Etnisk mangfold i gruvesamfunnet (ifølge kopperverkets årsrapporter)

I tabellene 1 og 2 ser vi at direktørene har kategorisert sine ansatte etter etnisitet. I tabell 2 presenterer de kategorien *Nation* enda før fordelinga av de ansatte på ulike yrker. Den omfatter til og med familienes husdyr. Her er det viktig å bemerke at etnisitet eller nasjon i flere tilfeller ikke nødvendigvis sier noe om statsborgerskap eller hjemland. De kvenske innvandrerne kom fra Sverige og Finland (mens Finland var en del av det russiske tsarriket). Direktørene selv definerte kvenene som *Svenske og Russiske Subjekter, der tale det finske Sprog* (se ovenfor), men de førte dem ikke opp som Svensker, Finner eller Russere. I enkelte tilfeller, når det var nødvendig å understreke kvenenes tilhørighet til Finland (og ansvaret som finske myndigheter hadde for disse menneskene), brukte de ordet *finlændere*. På 1800-tallet var også Norge i union med Sverige, men menneskene ble holdt klart fra hverandre i listene. Den eneste synlige markøren som skiller de ulike etnisitetene eller ”nasjonene”, er språket. Selv om språk og språkbruk nevnes lite i materialet, må vi altså gå ut fra at språk var en viktig (ytre) markør for gruppetilhørighet i gruvesamfunnet.

Nation	No. of Houses			Males							Females							Total Population	Horses	Cows	Sheep	Goats	Pigs	Reindeer				
	No. of Families	belonging to the Works	belonging to the work people	Total	Married	Unmarried	Widowers	Children above 10 years old	Children under 10 years old	Servants	Total	Married	Unmarried	Children above 10 years old	Children under 10 years old	Widows	Servants								Total			
Quans	66	54	3	57	65	56	4	15	56	1	197	66	14	28	40	11	2	161	358	1	16	4	109	1	5			
Norwegians	44	23	13	36	42	20	2	8	48	14	134	44	11	8	35	8	16	122	256	28	87	41	114	2	3			
Swedes	18	15	1	16	15	11	4	1	12	1	44	15	3	3	17	1	2	41	85	1	19	18	15	-	2			
Russians	1	1	-	1	1	-	-	-	1	-	2	1	-	-	-	-	-	1	3	-	-	-	4	-	-			
Germans	2	2	-	2	-	1	1	-	-	-	2	-	-	-	2	-	-	2	4	-	1	-	-	-	-			
English	4	3	-	3	4	1	-	-	2	-	7	1	-	-	4	-	-	5	12	8	5	-	1	8	-			
Total	195	98	17	115	127	89	11	24	119	16	386	127	28	39	98	20	20	332	718	38	128	63	243	11	10			
Consisting of Labourers at the Mines and Smelting houses –																								B.O.		406		
Men	200																								Bricklayers		2	
Women	122																								Carpenters & Timbermen		3	
Children	63								385																Baker & Brewer		1	
Manager									1																Shoemakers		2	
Accountant									1																Tailor		1	
Surgeon									1																Sailors		3	
Storekeeper & assistant									2																Stableboys & Drivers		14	
Smelter & assistant									2																Living on the Works, and sustaining thereby, but not directly employed		68	
Mine Agents									5																Children too young to work		217	
Materialkeeper									1																Decrepid		1	
Engineer									1																Total		718	
Smiths									5																Residing in Kåfjord		552	
									C.O.		406															Raipas		166

Tabell 2: Gruvesamfunnet i 1848 (reproduksjon fra årsrapporten)

Det kommer også fram at et slikt mangfoldig arbeidssamfunn ikke eksisterte helt uten konflikter:

Ved en saadan Blandning af arbejdere, af forskjellige Nationer, forskjellige Characteer, og forskjellige Sæder, være uorden og Drunkenskab iblandt de laster hvilke man havde at modvirke, og deraf være uenighed og Slagsmaal altfor ofte en følge. (ACW til Tromsø Tidende, 5. oktober 1849)

Noen arbeidere ble sendt hjem på grunn av dårlig oppførsel, men bedriftens hovedstrategi var *at fraternisere de forskjellige ulige Stammer* og å tilby skoleutdanning til arbeidernes barn. Språklig og kulturelt assimileringsspress var ikke del av ledelsens strategi for å håndtere mangfoldet. De hadde ikke som mål å skape et homogent samfunn rundt gruva.

De norske og svenske arbeiderne likte heller ikke at de kvenske nykommerne presset ned lønnsnivået. For å unngå konflikter ble en ny, kvensk bosetning bygget fysisk adskilt på Gretheneset (kvensk *Kreetanpää* eller *Kreta*) på den andre siden av fjordenden (Nielsen 1995: 106). Byggingen av Kvenbyen ansees også som et forsøk på å knytte de kvenske innvandrerne sterkere til verket ved å tilby dem boliger og gode levevilkår (Niemi 2003). Slike strategier er også kjent fra andre foretak fra industrialiseringstida. Ei slik segregering av gruppene kan også ha ført til en ganske begrenset kontakt mellom folkegruppene og språkene i de første årene.

Flerspråklig praksis

Ser vi på det etniske mangfoldet blant kopperverkets ansatte, er det åpenbart at disse menneskene snakket ei rekke ulike språk. Det er relativt enkelt å få et inntrykk av direktørens og administrasjonens språkbruk i det skriftlige arkivmaterialet. De fleste tekstene er skrevet på norsk eller engelsk. Noen ganger skifter også språket mellom norsk og engelsk. Det fins også noen få brev på svensk og russisk. Mens brevene i seg selv er eksempler på en flerspråklig forretningspraksis, overrasker det at språkmangfoldet, flerspråklig praksis på arbeidsplassen og utfordringer knyttet til språklige forskjeller ikke nevnes i disse tekstene. Et unntak er et brev fra 1825 der det nevnes at en engelsk gruveekspert måtte gjøre seg kjent med "landets skikk og språk".

De engelske gravedirektørene behersket norsk flytende. Sannsynligvis kunne en av dem også russisk. Paulaharju (1928: 99) nevner at Henry Thomas, en av etterfølgerne til Crowe og Woodfall også hadde forsøkt å lære seg litt kvensk. I et brev fra 1857 ser vi at han bestilte ei finsk grammatikkbok fra Haparanda. Dessverre finner vi ingen pålitelige opplysninger om den muntlige kommunikasjonen mellom direktørene og verkets ansatte eller mellom arbeiderne.

Både menn og kvinner jobbet i og rundt gruva. Arbeiderne var organisert i små grupper ledet av en erfaren arbeider (Nielsen 1996: 18-19). I de første årene jobbet kvener og nordmenn med forskjellige arbeidsoppgaver, men etter hvert overtok også kvenske arbeidere mer tekniske oppgaver i gruva. Vi har ingen opplysninger om hvordan arbeidet var organisert språklig sett, og hvem som kommuniserte med hvem på hvilket språk i den vanlige arbeidsprosessen. Hvis vi tar i betraktning at ledelsen gjorde en klar skilnad mellom etniske grupper og at de hadde en filantropisk språkpolitikk, kan vi anta at i det minste norsk og svensk, kvensk og engelsk var i daglig bruk på arbeidsplassen.

Noen av de administrative dokumentene gir oss noen hint om en flerspråklig praksis. Hovedspråket i disse dokumentene er engelsk, som brukes blant annet i overskrifter. Listene og tabellene inneholder både tall, engelske og norske uttrykk. I ei liste med overskrifta *Tributers' Ore delivered*

to the Smelting House June and July 1847, har noen notert *Sall. Karpiaine og Kone* på norsk i navnespalten. En slik variasjon forekommer ofte i disse dokumentene og ser ut til å ha vært vanlig praksis. Arbeiderens navn er imidlertid finsk og ikke norsk. Sallomon Karpiaine og hans kone var altså sannsynligvis kvenskspråklige. En person som brukte norsk, noterte deres levering av malm i et administrativt system hvis hovedspråk var engelsk. En lignende praksis ser vi også i de arkiverte brevene: overskrifter og administrative kommentarer er på engelsk, men språket i brevene varierer avhengig av adressaten. En slik flerspråklig praksis ligner mye på språkpraksisen i moderne industribedrifter, som bruker engelsk som hovedspråk i sine administrasjonssystemer og ulike lokale språk i hverdagskommunikasjonen på arbeidsplassen. I tillegg kan enkelte ansatte bruke flere andre språk seg imellom.

Paulaharju (1928: 99-101), som intervjuet noen av de gamle gruvearbeiderne på 1920-tallet, har rapportert de kvenske ordene *tiikeri* ('stiger, forarbeider i gruva'), *pankkihuone* ('bankehus/rom' der steinene ble banket for å skille ut malm), *kroosteini* ('gråstein') og *malmisteini* ('malmstein'). Hvis Paulaharju har dokumentert disse lånordene korrekt, har de mest sannsynlig oppstått i kvenenes hverdagslige arbeidspraksis og gjennom kontakten med norsk- og svenskspråklige gruvearbeidere. At disse ordene ble lånt fra norsk til kvensk, viser også at de kvenske arbeiderne (som hadde kommet fra en jordbrukskultur) overtok både kunnskap og uttrykk fra de mer erfarne norske og svenske gruvearbeiderne (ordet *stiger* er igjen lånt fra tysk *Steiger*, som ble lånt til ulike europeiske språk).

Kopperverkets korrespondanse inneholder ingen tekster på kvensk. Bare et privat brev som stiger Jakob Tiberg skrev til sin bror i 1869, viser at i det minste noen av de kvenske arbeiderne også hadde svært gode skriftlige ferdigheter. Noen arbeidere ba også ledelsen å bestille finske bøker, og verkets eget bibliotek hadde både aviser, bøker og religiøse tekster på flere ulike språk.

Kopperverket som språkpolitisk aktør

Mens vi vet lite om flerspråklig praksis og ledelsens reguleringstiltak på selve arbeidsplassen, drev bedriften en aktiv språkpolitikk i noen andre domener. Dette gjelder særlig verkets skole og Kåfjord kirke. Her ser vi at kopperverket var en innflytelsesrik språkpolitisk aktør.

Det fins ei rekke brev mellom gravedirektørene, prester og myndighetene om skoleundervisning, kristen oppdragelse og gudstjenester. Disse aspektene ved gruvesamfunnet er også beskrevet nærmere i historikernes arbeid (Nielsen 1995, 1996; Niemi 2003). Noen av prestene hadde ei pluralistisk kulturoppfatning, var kritiske mot assimileringspolitikken og hadde en sterk interesse i å tilby befolkninga gudstjenester og undervisning i kristendoms lære på deres egne språk.

Gruvedirektørene hadde dessuten økonomisk interesse i å stabilisere gruvesamfunnet og å få de kvenske arbeiderne til å bli boende i Kåfjord. Kopperverket og prestene samarbeidet om å tilby både gudstjenester og skoleundervisning på kvensk.

En av disse prestene var Nils Vibe Stockfleth. Ei klar språkpolitisk holdning kommer fram i hans *Dagbog over mine missionsreiser i Finnmarken* (Stockfleth 1860). Her siterer han et brev fra direktør Crowe, som uttrykker ei veldig positiv, men også økonomisk motivert holdning overfor kvenene:

Til slutning skal jeg endnu gjentage, at Kvænerne ere et opvakt, virksomt, industrielt og sparsommeligt Folk, og som saadant behøver jeg ikke at gjøre opmærksom paa dets Fortrinn i statsøkonomisk henseende. (Crowe 1843, sitert og oversatt i Stockfleth 1860: 246)

Dessuten siterer Stockfleth fra Crowes brev:

Kvænerne ere, som jeg allerede har bemærket, jo ikke uden Fordomme, og hænge med overordentlig Forkjærlighed ved deres Sprog og ved deres Forfædres Sædvaner. Dette synes man ikke riktigen at have bedømt ved de Forsøg, der ere gjorte for at bringe dem til at antage Sæder, Skikke og Sprog, dem fremmede og ubekjendte; deraf udviklede sig en Oppositions-Aand, som har foraarsaget hine uretfærdige Domme over dem. (Crowe 1843, sitert og oversatt i Stockfleth 1860: 246)

Kopperverket støttet altså kvenenes språk og kultur, også da den norske staten innførte assimileringstiltak, men direktørens språkpolitikk var også motivert av økonomiske interesser og den verdien de så i kvenene som arbeidskraft.

To forskjellige undersøkelser fra 1800-tallet inneholder noe informasjon om språkkompetansene til befolkninga i området. Friis' etnografiske kart (Friis 1861) viser at det bodde ca. 100 kvenske familier i Kåfjord, hvorav enkelte personer også kunne norsk, og 30 norske familier hvor alle også behersket finsk (kvensk). Også ifølge Stockfleth (1860) hadde kvenene lært seg lite norsk. Når skoleinspektør Killengreen reiste gjennom Finnmark på midten av 1880-tallet for å dokumentere fornorskningens framgang, viste han seg fornøyd med hvor godt de kvenske barna i Kåfjord hadde lært seg norsk (Killengreen 1887: 26). Da var det åtte kvenske elever på skolen i Kåfjord (av totalt 27). Hvis disse opplysningene stemmer, hadde nedleggelsen av koppergruva i 1878 en vesentlig effekt på språksituasjonen i Kåfjord. Nedgangen og nedleggelsen av gruvedriften ansees som hovedårsak til ei ny kvensk migrasjonsbølge fra Alta-området til USA på 1870 og 1880-tallet (Nielsen 1995: 346). Opplysningene fra Friis' og Killengreens rapporter viser at språkmangfoldet i gruvesamfunnet ble bevart så lenge kopperverket var i drift. Fornorskninga ble virksom så snart

gruva ble stengt. I tillegg til statens assimileringpolitikk var kvenenes utvandring til Amerika en vesentlig årsak til denne raske endringen.

Fremmed eller hjemmehørende?

Gruvesamfunnet i Kåfjord på 1800-tallet bestod i hovedsak av innvandrere. Vi har sett at ledelsen for kopperverket aktivt drev en politikk som støttet mangfoldet blant arbeiderne og deres kulturelle og språklige interesser. Men denne politikken var også sterkt knyttet til bedriftens økonomiske interesser.

Etter de første årene, der det gjaldt å etablere et permanent gruvesamfunn, ble spørsmål om arbeidernes sosiale sikkerhet, trygdestøtte og bedriftens finansielle ansvar et viktig tema.

Arkivmaterialet inneholder mange brev til prester og myndigheter i Finland og Sverige der direktørene forhandler om kopperverkets finansielle ansvar for kvenske arbeidere som hadde flyttet tilbake til hjembygdene sine. Mens kvenene vanligvis ble framstilt som en genuin og viktig del av gruvesamfunnet, ble de identifisert som fremmede og utlendinger når bedriften ønsket å frasi seg det finansielle ansvaret for enkelte personer. Her ser vi at direktørene også refererer til negative holdninger overfor kvenene for å oppnå bestemte formål:

Nogle av disse mænd trengte vi, det er sandt, men i mange Tilfælde gjorde vi dette alene for at de ej skulde blive sendt tilbage i en hjælpelös Tilstand, umiddelbar efter deres ankomst hertil. Der hersker et sterkt antipathi imod disse Folk her i Provindsen. Jeg kan ei tilbageholde den Tanke, at der maatte kunne være gjort meer fra Deres side, at forbygge at uskikkede Subjekter, saa som gamle og syge Folk, samt Folk af et slet Characteer [sic], kom over her. (ACW til Prost Castrén, Övertorneå, 31. juli 1840)

Med denne retoriske strategien holder brevets forfatter adressaten ansvarlig for å betale trygd til noen kvener, og understreker samtidig det ansvaret verket har tatt. Denne retoriske strategien viser også at det å være hjemmehørende eller fremmed i et samfunn som i hovedsak består av innvandrere, er et variabelt konsept som kan brukes og kontekstualiseres i diskursen, avhengig av visse kommunikasjonsformål, i dette tilfellet for å frasi seg et ansvar og plassere det hos andre.

Konklusjon

Det er flere kjennetegn ved den sosiolingvistiske situasjonen rundt kopperverket i Kåfjord som også har relevans for det språklige og kulturelle mangfoldet i næringslivet i dag. Her ser vi nemlig både

forskjeller og likheter. Selv om *Alten Copper Works* befant seg i Europas nordligste utkant, er dette et klart eksempel på at flerspråklighet på arbeidsplasser ikke er et fenomen som først oppsto med internasjonaliseringa i næringslivet i de siste tiårene. Avhengighet av arbeidsmigrasjon og kontroverser om trygdepenger og finansielt ansvar er like aktuelle temaer i dag som på 1800-tallet. Her ser vi altså en klar kontinuitet.

Ifølge ulike forskere (f.eks. Duchêne & Heller 2012; Angouri 2013; Urciuoli & LaDoussa 2013) har språk inntatt ei ny, sentral rolle på moderne arbeidsplasser der språkkompetanse — enten som flerspråklig kompetanse eller som retorisk ferdighet (f.eks. Cameron 2000) — regnes som ”skill” og økonomisk verdi. Dette har ført til en økt oppmerksomhet på språk i næringslivet. Sammenlignet med dette er det iøynefallende at språk og flerspråklighet på arbeidsplassen åpenbart ikke var et viktig tema for ledelsen på *Alten Copper Works*. Dette kan også skyldes at arbeidet i gruva i hovedsak var fysisk arbeid, eller at språklig mangfold var den normale tilstanden i området og derfor ikke trengte noe mer forklaring. Direktørene var oppmerksomme på svært mange ulike forhold i og rundt gruva, men fokuserte ikke på de språklige forholdene. Der de handlet som språkpolitiske aktører, gjaldt det først og fremst arbeiderfamilienes privatliv, og ikke arbeidsplassen.

Mens globaliseringa og dens mangfoldige konsekvenser er viktige endringsfaktorer for dagens arbeidsliv, hadde industrialisering, modernisering og nasjonsbygging en sterk effekt på arbeidslivet på 1800-tallet, og ikke minst på språkforholdene og samfunnet. Her er det viktig å se verksledelsens rolle som aktiv språkpolitisk og økonomisk aktør overfor disse endringsprosessene. Fra vår synsvinkel, og med en viss historisk avstand, ser vi at deres økonomisk motiverte håndtering av mangfoldet hadde tydelige konsekvenser for språksituasjonen, noe som også bør tas i betraktning som ei mulighet i dagens situasjon.

Referanser

- Abrahamsen, A.K.H. (1997), *Nordkalottens første storindustri. Kobbervirket i Kåfjord, Alta*. Vadsø: Finnmark fylkeskommune.
- Alanen, A.R. (2014), “Finnish settlements in the United States. ‘Nesting Places’ and Finntowns”, i A. Kostiainen, red., *Finns in the United States. A history of settlement, dissent, and integration*. East Lansing: Michigan State University Press, 55-74.
- Angouri, J. (2013), “The multilingual reality of the multinational workplace: language policy and language use”. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 34:6, 564-581.
- Cameron, D. (2000), *Good to talk? Living and working in a communication culture*. London: Sage.
- Drivenes, E.-A. (1985), *Fiskarbone og gruveslusk*. Tromsø: Universitetsforlaget.
- Duchêne, A. & Heller, M. (2012), *Language in late capitalism. Pride and profit*. New York: Routledge.

- Eriksen, K.E. & Niemi, E. (1981), *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Friis, J.A. (1861), *Ethnographisk kart over Finmarken No. 3*. Christiania: Videnskabselskabet.
- Hiss, F. (2013), "Tromsø as a 'Sámi Town'? – Language ideologies, attitudes, and debates surrounding bilingual language policies". *Language Policy*, Vol. 12:2, 177-196.
- Huss, L. & Lindgren, A.-R. (2010), "Scandinavia", i J.A. Fishman & O. García, red., *Handbook of language and ethnic identity. Disciplinary and regional perspectives*. Oxford: Oxford University Press, 255-268.
- Johansen, Å.M. (2009), "*Velkommen te' våres Norge*". *En kvalitativ studie av språkbytte og språkbevaring i Manndalen i Gáivuotna/Kåffjord*. Oslo.
- Killengreen, J. (1887), *Indberetning om en inspektionsreise til Finmarken. Foretaget i Tiden fra 2den Februar til 7de Juni 1886*. Christiania: Fabritius.
- Lane, P. (2010), "'We did what we thought was best for our children.' A Nexus analysis of language shift in a Kven community". *International Journal of the Sociology of Language*, Vol. 202, 62-78.
- Nielsen, J.P. (1995), *Atlas historie. Bind 2. Det arktiske Italia 1826-1920*. Alta: Alta kommune.
- Nielsen, J.P. (1996), "*Et imperium i miniatyr*". *Kopperverket i Kåffjord og samfunnet omkring*. Alta: Alta museum.
- Niemi, E. (2003), "Kvenene i nord. Ressurs eller trussel?", i E. Niemi, J.E. Myhre & K. Kjeldstadli, red., *Norsk innvandringshistorie. Bind 2. I nasjonalstatens tid 1814-1940*. Oslo: Pax, 128-146.
- Paulaharju, S. (1928), *Ruijan suomalaisia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kirjan Kirjapaino.
- Ryymin, T. (2004), "Narrating the Arctic Finns. Samuli Paulaharju's representations of the Kvens". *Acta Borealia*, Vol. 21:1, 21-40.
- Sollid, H. (2009), "Utforskning av nordnorske etnolekter i et faghistorisk lys". *Maal og Minne*, Vol. 2, 147-169.
- Sollid, H. (2013), "Ethnolects and language emancipation in Northern Norway". *Sociolinguistic Studies*, Vol. 7:1-2, 79-96.
- Stockfleth, N.V. (1860), *Dagbog over mine missionsreiser i Finmarken*. Christiania: Chr. Tønsbergs forlag.
- Urciuoli, B. & LaDoussa, C. (2013), "Language management/labour". *Annual Review of Anthropology*, Vol. 42, 175-190.